

O'QUVCHILARDA O'ZLASHTIRISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLARNING PSIXOLOGIK JIHA TLARI

Ismoilova Nilufar Umarovna

*Jizzax viloyati Zomin tumani MMTBga qarashli
60-sonli umumta'lim o'rta maktab amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim jarayonida eng muhim masalalardan biri o'quvchining ruhiyati va uni darsga bo'lgan qiziqishidir. Dars jarayonida o'quvchi ko'pgina qiyinchiliklarga uchrashi mumkin va ularni yengib o'tish bir muncha mushkul masala hisoblanadi. Bu esa o'quvchining mavaffaqiyatga erishishiga to'sqinlik qiladi. Ushbu maqolada shu kabi masalalarga to'xtalib o'tdik.

Kalit so'zlar: o'quvchi, ta'lim, ruhiyat, muvaffaqiyat, tushkunlik, imkoniyat.

KIRISH

Maktab yoshidagi va maktabgacha bo'lgan bolalar ruhiyatida tubdan farq qiluvchi turli xil omillar mavjud. Ya'ni, maktabgacha ta'lim jarayonidagi bolaning ruhiyati qisman maktab yoshidagi bola ruhiyatidan yuqori va ijobiy jihatlarga ko'proq ega bo'ladi. Maktabga borgach bola darsda o'zlashtirishi kerak bo'lgan mavzular, yangiliklar, yangi bilimlardan charchash va uni o'zlashtirishda turli xil muammolarga duch kelishi tabiiy hol.

Har bir bola, maktabga borish davridan boshlab muvaffaqiyatga erishishga harakat qiladi, ammo bolalarning hammasi ham bir xil ko'rsatkichda o'zlashtira olmaydi va muvaffaqiyatga erishish ular uchun bir muncha mashaqqatli bo'lib tuyiladi.

Muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya (muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik) o'z-o'zini hurmat qilish (yuqorida aytib o'tilganidek) va individual intilishlar darajasi bilan bevosita bog'liq. Ushbu munosabatni quyidagicha kuzatish mumkin. Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muvaffaqiyatga erishish uchun kuchli motivatsiyaga ega bo'lgan va muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik uchun past motivatsiyaga ega bo'lgan shaxslar etarli darajada o'zini yuqori baholaydilar, shuningdek da'volarning yuqori darajasi. Shu sababli, bolalarda muvaffaqiyatga erishish uchun motivni ishlab chiqish jarayonida o'z-o'zini hurmat qilish va da'volar darajasiga e'tibor berish kerak.

Bolaning da'volar darajasi har qanday faoliyatdagi muvaffaqiyatga emas, balki tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatlar tizimida u egallagan mavqega bog'liq. Tengdoshlar orasida obro'ga ega bo'lgan bolalar o'zlarini munosib baholashlari va da'volar darajasiga ega.

Maktabga qabul qilinishi bilan bola ko'plab shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Mustaqillikni rivojlantirish yo'llari va vositalari:

- 1) bolaga ishlarni mustaqil ravishda bajarishni ishonib topshiring va shu bilan birga unga ko'proq ishonib.
- 2) Bolaning mustaqillikka intilishlarini kutib olish kerak.
- 3) Bolaga uy vazifasini maktabning birinchi kunlaridanoq imkon qadar mustaqil ravishda bajarishga o'rgatish muhimdir.
- 4) Bolaga mas'uliyatli biznes topshirilib, u boshqalar uchun etakchi bo'lishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-psixologik vaziyatlarni yaratish

Rivojlanish davrida aks ettirish - o'ziga qarashli ko'z bilan qarash qobiliyati, shuningdek o'z-o'zini kuzatish va harakatlar va harakatlarning umumbashariy insoniy me'yorlar bilan o'zaro bog'liqligi. Masalan, 1-sinfda bola atrofdagi sharoitlarda o'qish qobiliyatsizligini ko'radi, 3-sinfda esa muvaffaqiyatsizlikning sababi uning shaxsiyatining ichki xususiyatlarida yashirinishi mumkinligi tushuniladi.

Boshlang'ich maktab yoshida a'lo talaba bo'lish juda muhim va bu, o'z navbatida, o'zini o'zi qadrlashga ta'sir qiladi. Noto'g'ri ishlaydiganlar ko'pincha o'zo'zini hurmat qilish, munosabatlardagi ishonchsizlik va sabrsizlikning pasayishini qayd etishgan. Agar bolani boshqalar bilan emas, balki o'zi bilan solishtirsak, bu tuzatiladi.

Boshlang'ich maktab yoshida do'stlik hissi, burch, vatanga muhabbat, hamdardlik hissi (empatiya) kabi axloqiy tuyg'ularning shakllanishi o'zgarimoqda va hissiy-ixtiyoriy soha. Xabardorlik, vazminlik, hissiyot va harakatlar barqarorligi o'sib bormoqda. O'quv faoliyatini amalga oshirish o'yin faoliyatidan ko'ra eng kuchli hissiyotlarni keltirib chiqaradi. Ammo o'zingizni va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini to'liq anglash hali mavjud emas.

1-sinfda hissiy hayotda kuchli majburiy bo'lmagan tarkibiy qismning qat'iyligi qayd etiladi, bu, masalan, darsda kulish, intizom buzilishi bilan izohlanadi. Ammo 23-sinfga kelib, bolalar his-tuyg'ularni ifodalashda o'zini tuta boshlaydilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun xarakterli impulsli motor reaksiyalari nutq bilan almashtiriladi.

Optimistik, xushchaqchaq, quvnoq kayfiyat yosh maktab o'quvchisining hissiy hayotining yosh normasi hisoblanadi. Individuallik hissiyotlarning namoyon bo'lishida o'sadi: ular tinch va tashvishli (ta'sirlangan) bolalarni farqlaydilar.

Kichik maktab yoshidagi bolaning shaxsiyatini rivojlantirishda uning maktab jamoasiga kirishi juda muhim ahamiyatga ega. Albatta, maktabgacha tarbiyachi, ayniqsa u bolalar bog'chasida tarbiyalangan bo'lsa, tengdoshlar guruhida rivojlanadi. Biroq, kollektiv tashkil etilgan faoliyatning tabiati va jamoaning ijtimoiy hayotini tashkil etadigan munosabatlarning tabiati, maktabgacha yoshdagi guruh maktab o'quvchilari jamoasidan sezilarli darajada farq qiladi.

Maktabga xos bo'lgan umumiy ta'lim faoliyati va uni tashkil etish asta-sekin o'quvchilarni bunday bolalar guruhlariga birlashtiradi, ularning belgisi bu ta'lim maqsadga muvofiqligi.

Maktab jamoasining murakkab va xilma-xil hayoti uning murakkab tashkil etilishini talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar guruhlaridan farqli o'laroq, maktab o'quvchilari jamoasida, ularning birgalikdagi tarbiyaviy ishlariga qo'shimcha ravishda, har bir bola o'zining alohida vazifalarini bajaradigan maktabgacha yoshdagi bolalarga qaraganda ancha rivojlangan boshqa faoliyat turlari mavjud. Shunday qilib, maktab jamoasida vazifalar taqsimoti mavjud bo'lib, ularning yaxlit birlashishi, boshqacha aytganda, individual bolalarning harakatlarining murakkab kombinatsiyasi mavjud.

Maktabda bola birinchi navbatda axloqiy talablar tizimiga duch keladi, uning bajarilishi nazorat qilinadi. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar allaqachon ushbu talablarni bajarishga tayyor. Yuqorida aytib o'tilganidek, maktabga kirishda ular yangi ijtimoiy pozitsiyani egallashga intilishadi, bu talablar ular bilan bog'liq. O'qituvchi ijtimoiy talablarning tashuvchisi vazifasini bajaradi. U, shuningdek, ularning xulq-atvorining asosiy bilimdoni hisoblanadi, chunki talabalarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish ushbu yoshdagi etakchi faoliyat sifatida o'qituvchilikdan o'tadi. Bola maktab ostonasidan o'tishi bilan uning hayoti tubdan o'zgaradi - yangi vazifalar paydo bo'ladi, o'yinlarga yangi faoliyat turi qo'shiladi - o'qish, sinfdoshlar hisobidan aloqa doirasi sezilarli darajada kengayadi. Kichkina odam (hozir maktab o'quvchisi) bu o'zgarishlarni qanday sezadi? U yangi muhitga qanchalik tez va moslashadi? U yangi bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtira oladimi, qobiliyatlarini rivojlantiradimi va o'qituvchi va bolalar bilan munosabatlarni qura oladimi? Bu savollarning javoblari har doim ham sirtida yotmaydi. Shuning uchun, birinchi yarim yillikning o'rtasidan boshlab, umumiy maktab mahoratidan tashqari, bolaning e'tiborini, xotirasini, tafakkuri qanday o'zgarganligini tekshirish va qo'shimcha ravishda, maktabda adaptiv xatti-harakatni shakllantirish uchun eng muhim bo'lgan ba'zi shaxsiy xususiyatlarni tahlil qilish foydalidir. Bundan kelib chiqib bir xulosaga kelishimiz mumkin, mashhur psixolog Makarenkoning aytganidek "Atrofdagi voqelikning butun murakkab dunyosi bilan bola cheksiz ko'p sonli munosabatlarga kiradi, ularning har biri doimo rivojlanib boradi, boshqa munosabatlar bilan birlashadi, bolaning o'zi jismoniy va axloqiy o'sishi bilan murakkablashadi". Demakki, har bir bola, xoh o'zlashtirish darajasi yuqori bo'lsin xoh past bo'lsin, u tevarak atrofda turli muammolarga duch keladi va ularni yengib o'tishga majbur bo'ladi. Bunda, bolaning ruhiy tushkunlikka tushib qolmasligi uchun o'qituvchining ham o'rni juda katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Amosov N.M., Nikitina L.A., Vorontsov D.D. Bolalik davri. To'plam. M.: Bilim, 1990 .-- 288 p.
2. "Psixologik maslahat" Zamira Nishonova, Shodiya Asomuddinova.

3. Bojovich L.I. Shaxsni shakllantirish muammolari. Kirish maqolasi D.I. Feldshteyn. 2-nashr. M.: "Amaliy psixologiya instituti" nashriyoti, Voronej: NPO "MODEK", 1997. - 352 p.
4. Rivojlanish va ta'lim psixologiyasi. Darslik ped. talabalari uchun qo'llanma. in-com. Ed prof. A.V. Petrovskiy. M.: Ta'lim, 1973.- 288 b.